

Жарко ЛЕКОВИЋ*

ДРОБЊАК НАКОН БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА

ABSTRACT: *The paper deals with the situation in Drobniak area in the north-east of Montenegro that came under its jurisdiction after the Congress of Berlin. By its decisions, Tara was marked as the border between Montenegro and the Ottoman Empire. Despite a certain enlargement of territory after the war which had just ended, there were aspirations for a new enlargement in Montenegro. Due to this fact, Drobniak was rich in events concerning the conflicts and upheavals that brought internal changes, surpassing large material shortage, and achievements in personal rights and freedom.*

This period is characterized by very frequent and violent conflicts on the Montenegrin-Ottoman border and by generally unstable conditions on the territory of Drobniak. The conflicts were relentless, along with attacks, the stealing of cattle, killings and illegal commerce, which made the life of the population difficult and sometimes even unbearable. But a strong influence from Cetinje and its instructions and advice helped to somewhat ease the situation. Ottoman authorities built many watch towers and guard houses by Tara after 1878, cutting off very strong family relations and making it impossible for the Christian population to use land and pastures on both sides of the river.

KEY WORDS: *Drobniak, Montenegro, Ottoman Empire, Tara River, Christian population*

Дробњак је подручје које је више вјекова било под туђинском влашћу. Овдје је рељеф имао специфичну улогу, не само као амбијент у коме се догађају физичко-географски и друштвено-географски процеси, већ у Дробњаку он у одређеним околностима представља и главни фактор. Он условљава демографске губитке, миграцију, асимилацију и

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе.

утиче на природне и политички исфорсиране етногенетске процесе. У овом простору Тара се јавља као физичко-географска препрека и природна граница Дробњака. Зато је оправдано поставити питање када Тара постаје граница Црне Горе.

Према сазнањима до којих се може доћи пажљивим истраживањем Тара је свакако граница у једном кратком периоду за вријеме устанка од 1804-1813. године. За вријеме Петра II границе Црне Горе су знатно проширене. Дробњаци у њему виде свог господара, а такође одржавају и везе са кнезом Милошем. Петар II је утврдио сталну везу између Црне Горе и ових крајева, тако да су се они све чвршће везивали за Црну Гору. Требало је само сачекати и међународно признање фактичког стања на терену. Дробњаци су још 1837. године потукли један јачи османски одред који је прешао преко Таре у намјери да нападне Шаранце.¹

Из извјештаја Ужичког округа од 3. јула 1841. године видимо да је Али-паша Сточанин скупљену војску довео на ријеку Тару, и то Србе са сјекирама и мотикама, а Османлије са оружјем. Поред Таре је почео градити карауле иако на другом мјесту нема никакве војске на окупу. Разлози за ову градњу у то вријеме нијесу били познати.² У догађајима из 1847. године Тара је поимана као граница између области које су лојалне османској власти и оних које треба покорити.

Шаранци су престали да плаћају харач Османлијама 1854. године, а повремена устаничка власт је била успостављена нарочито 1857. и 1861. године. Историчар Миомир Дашић чак тврди да је Црна Гора још 1853-1854. године фактички „проширила своје границе до Таре и Лима”. Све то говори о неодређености положаја ових крајева.

Од 1856. године ниједан пљеваљски кајмакам није изашао у Језера.³ И после разграничења из 1858. године Језера и Шаранци остају у границама Османског царства, али то је било више фиктивно, јер нико у тим крајевима не признаје османску власт. Наиме, послје битке на Граховцу, дошло је до дефинитивног разграничења између Црне Горе и Османског царства, под контролом великих сила. Територија Црне Горе од тада па до 1878. године имала је око 4.400 км², са око 130.000 становника.

Комисија за одређивање граница састала се у Дубровнику 20. јула 1858. године. Ова комисија за разграничење прихватила је гледиште да Бијела и Ускоци припадају Црној Гори. Књаз Данило је тражио да јој припадну и Шаранци, а то су прихватили руски и француски представ-

¹ Мр Жарко Лековић, *Тара – граница и спона Црне Горе и пљеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја, књ. 4, Пљевља 2005, 65 – 76.

² АС, МИД-В, 1841. година, Протоколи, 854.

³ Црногорац, бр. 11, 1872.

ник у комисији. Сви су знали да ти крајеви од 1853. године нијесу плаћали данак османској држави, али су ипак попустили захтјеву османског и аустријског представника и оставили их Османлијама. Стални циљ Аустрије био је, ако већ не може обезбиједити свој утицај у Црној Гори, бар да је задржи од активности у сусједним областима. Аустријски делегат у комисији за разграничење прави зато Црној Гори велике сметње.⁴

Пошто је Комисија за разграничење завршила рад, предала је елаборат Конференцији дипломатских представника великих сила у Цариграду, која се састала 14. октобра 1858. године, и имала је задатак да коначно утврди границе између Османског царства и Црне Горе. Конференција за разграничење закључила је рад 8. новембра 1858. године, када је одредила дефинитивне границе и закључила Протокол о одређивању граница Албаније, Херцеговине и Црне Горе. Црна Гора између осталих територија добија Ускоке и ужи Дробњак, изузев села Дубровска, Кутње Њиве, Рудог Поља, Дужи и Комарнице. Овом границом у састав Црне Горе су ушла дробњачка села: Пошћење, дио Комарнице, Грабовица, Петњица, Годијеља, Превиш, Добра Села, Мљетичак, Слатина, Косорићи, Доња Буковица, Тимар, Тушина, Крња Јела, Струг, Синовац и Малинско.⁵ Граница је на овим мјестима одређена по казивању мјесног становништва и, захваљујући томе, неколико дробњачких села припало је Црној Гори. Аустријски конзул у Мостару је јављао да Дробњаци повлаче црногорску границу и више од два километра у османску територију. Уосталом у Збирци Андрије Лубурића постоји запис: „1858. остане Турској Дубровско, Дужи, Придворица, Петњица, Пошћење, Годијељи, Грабовица и путем у Попов Мост у Буковици па на Урљачу!”⁶

Послије разграничења Црне Горе и Османског царства мир је био повраћен за кратко, али одлуком комисије није било задовољно ни погранично муслиманско становништво ни Дробњаци који су, због постављања границе посред племена, остали раздијелени. Због тога су нови сукоби били неизбежни. Порез су плаћали онолико колико су сами хтјели да дају – нешто сасвим симболично, и то је трајало до Берлинског конгреса 1878. године, кад се граница помјера на сјевер на ријеку Тару. Интересантно је да су Језерци и Шаранци за ово вријеме, од 1858. до 1878. године, иако још у границама османске државе, добровољно

⁴ Др Новица Ракочевић, *Односи Црне Горе и Аустро-Угарске 1777-1914*, ИЗ, 3-4, 1984, 57. (Формирање комисије се може сматрати и видом прећутног међународног признања.)

⁵ Др Обрен Благојевић, *Пива*, Београд 1971, 184.

АСАНУ, Игњат М. Жугић, *Дробњак и Пива у времену и простору*, 539, 970.

⁶ Жарко Лековић, *Дробњак 1850-1918*, Београд 2009, 58 (докторска дисертација).

плаћали порез црногорској држави. Природни положај и беспуће овог краја определијели су да Тара, у овом периоду, буде стварна граница. То је било од помоћи локалном становништву да са релативно мало људи одбија и јаче османске нападе, као што је био онај извршен на Преображење 1862. године.

Берлинским конгресом Црна Гора је у Херцеговини добила само Никшић, Пиву, Језера и Шаранце, иако су Језера и Шаранци фактички од раније били у саставу Црне Горе. Тара је знатним дијелом свога тока и формално постала нова граница између Црне Горе и Османског царства.

У догађајима 1875-1878. подручје Дробњака је претрпјело огромна разарања. Многа села предата су огњу, а сеоска газдинства су разорена. Број жртава из борби на овом подручју био је на обје стране велики.

На границе ових крајева стиже аустроугарска војска већ у току августа-септембра 1878. године.⁷ Због новонастале ситуације војвода Машо Врбица 16. октобра 1878. шаље на Тару свог изасланика Вука Филиповића, чији је задатак да пази на све догађаје који ће се збивати преко Таре.⁸

Територијално проширење Црне Горе условило је и нову административну и судску подјелу. Према овој подјели Ускоци су одвојени од Дробњака и добили су своју посебну управу, капетанију, војну организацију. Под управу Ускочке капетаније потпала су и нека дробњачка села као Тушиња, Тимар, Слатина са неким засеоцима и Горња Бијела.⁹

Ситуација у Потарју је, као и у читавом Дробњаку, била врло нестабилна. Михаило Дожић је септембра 1879. године дошао за игумана у Манастир Морачу, а дужност команданта војске у Потарју предао је Лазару Бошковићу. Додатне тешкоће задавала је незапамћена суша од које је 1879. године сва трава у Језерима „изгорјела”.¹⁰

Питање граница према Дробњаку није дефинисано послје Берлинског конгреса. Гранична линија на овој страни била је, истина, углавном одређена, али није била и прецизно утврђена. Зато чете из Дробњака често упадају на османску територију плијенећи и убијајући османске зулумћаре. То, наравно изазива освету, па отпочињу одмазде – убиства појединих Срба.¹¹

Поучена оваквим искуствима османска влада предузима утврђивање границе према Шаранцима и прави 10 фортица, од којих је главна

⁷ АСАНУ, Игњат М. Жугић, Дробњак и Пива у времену и простору, 572.

⁸ АДМЦ, Сенатски и други списи, 1878.

⁹ Милан Вујачић, Двије разуре Требјешана и постанак племена Ускоци у Црној Гори, Београд, 1971, 346. (Глас ССLXXX, Српске академије наука и умјетности)

¹⁰ ДАЦГ, МУД, 1879, ф. V, 1446.

¹¹ АС, ЗАЛ, к. III/168 и к. IV/218

фортица на Кричку – Косјеници. Према Језерима прави двије фортице на Ограђеници и Бобову, у којима су биле смјештене јаче војне посаде.¹²

Од Дробњачко-ускочког батаљона 1880. године формирани су батаљони Дробњачки са командантом Грубаном Церовићем и Ускочки са командантом Милованом Кршикапом. Ова два батаљона, као и Језеро-шарански са командантом Митром Кнежевићем, ушли су у састав Херцеговачке бригаде под командом војводе Лазара Сочице.¹³

Несигурност границе на Тари, нереди и сукоби, насиља са турске стране доводе до потребе црногорске државе да обезбиједи новопостављену границу на ријеци Тари. Зато је дио планине Сињајевине додијељен Бјелопавлићима, који су као велико и јако племе могли доста допринијети чувању несигурне границе и саме планине од османских харања.¹⁴

Дробњаци имају значајну улогу и у устанку 1881. и 1882. године. Аустријске власти у Херцеговини су за тајно потпомагање устанка разним средствима оптужиле војводу Лазара Сочицу, капетана језерског Живка Шибалију, капетана шаранског Митра Кнежевића и двојицу Граховљана. Због тога је црногорска влада именовала нарочиту комисију да испита наведена оптужена лица. Све оптужбе су одбили као неосноване и окарактерисали их као клевете аустријских власти.¹⁵

Почетком марта 1882. године на Жабљак је са Цетиња стигао Ђуза Вукотић са задатком да извјештава о пограничним стварима и догађајима у Херцеговини. Он је радио у споразуму са дробњачким првацима. Због устанка, на територију Дробњака су прешле бројне усташке фамилије, међу којима и неке веома угледне, које су се одликовале и прије устанка.¹⁶

За вријеме трајања устанка црногорска држава се трудила да сачува ред на граници. Ипак, због честих „лупештина и предузимања” кајмакам колашински Идриз-ефендија позива на састанак пограничног капетана Митра Кнежевића.¹⁷

Повећање стопе дације на земљу и стоку, наредбом од 27. августа 1882., доводи до тога да појединци који су више деценија посједовали земљу у Дробњаку почињу да је продају имућнијим грађанима.¹⁸ На бази ове пореске стопе из 1882, са малим измјенама, убирана је дација све до Првог свјетског рата.

¹² Вуле Кнежевић, *Племя Шаранци*, Београд, 1961, 127, 128.

¹³ Др Обрен Благојевић, *Пива*, Београд 1971, 291.

¹⁴ ДАЦГ, МВ, 1881. и 1882. и бројна документа у фасциклама све до 1886. године.

¹⁵ АИИЦГ, ф. 146, АС, ЗАЛ, к. I/1.

¹⁶ ДАЦГ, МУД, 1882, ф. 36, 1375.

¹⁷ ДАЦГ, МУД, 1882, ф. 40, 2171.

¹⁸ АС, ЗАЛ, к. IV/235.

Унутрашњи немири у Херцеговини онемогућавају уживање права својине и службености црногорских поданика на прекограничном земљишту. Притом када се дода строгост за издавање путних исправа, кратки рокови важења пасоша, опис у њима, финансијске мјере, утичу да погранично становништво предузима противзаконите мјере преласка границе. Зато су и честа хапшења од стране патрола, које су биле органи власти, и као закониту дужност могле су употријебити извјесну силу равномјерно пруженом јој отпору.

По наредби министра Маша Врбице, током 1883. године, нико није смио купити коња, вола, брава, оружје, нити било коју другу ствар код непознатих и сумњивих људи, јер је „таква куповина могла бити крадена”, и суд је купцу одузимао такву „куповину”. Био је забрањен и прегон стоке преко Таре, па су честе молбе министарству за изузеће од ове мјере.¹⁹

За вријеме побуне у Херцеговини и дијелу Босне, пошто су били присиљени прелазити границу, црногорска влада поставила је стражу по граници, па је од усташа оружје узимала, а такође и све оно за шта се могло доказати да је украдено или отето од мирних становника. Од овога је до средине 1883. године иста ова стража нешто повратила аустријској влади, али један дио још увијек није. Разлог је што је много украдених животиња претјерано, такође и оних које су јавно купљене, а сада се тражи да се поврате из крајева гдје су усташе живјели са фамилијама.²⁰ Капетани су били дужни да направе списак стоке и ствари које је подручно становништво куповало од усташа и обратно.²¹

Погранични односи Црне Горе са Османским царством на овој страни били су доста затегнути. Мјешовита комисија формирана да спречава пограничне сукобе није постизала видније резултате. Тако је 1884. године између црногорских пограничних чета и оних који нијесу хтјели признати црногорску власт било више сукоба на самој Тари. Зато је књаз Никола са својом великом пратњом крајем маја и почетком јуна 1884. обишао Васојевиће, Колашин, Дробњак, Шаранце, Пиву и Никшић.²²

У мају 1885. године састали су се капетан Митар Кнежевић и Јузбаша и сачинили уговор о владању тамошњих становника и оних који прелазе са обје стране. Договорено је да нико не може прелазити без њихових дозвола, да се од локалног становништва које иде у Пљевља на пазар не наплаћује никаква царина, да се обавјештавају о траженим

¹⁹ ДАЦГ, МУД, 1883, ф. 49, 89, 200, 329.

²⁰ ДАЦГ, МУД, 1883, ф. 50, 842.

²¹ АИИЦГ, ф. бр. 232.

²² *Животопис или успомене из живота митрополита Митрофана Бана, Цетиње*, 168.

лицима са писаном доставком, да се попише украдена стока и да се дужници исплате.²³

Рецеп Черкез Јузбаша и капетан Кнежевић имали су састанак почетком јесени исте године. Састанак је одржан због великих нереда које су изазвали Пренђанци и због тога што су се умножиле пљачке. Јузбаша је знао да без помоћи капетана Кнежевића и црногорских пограничних власти не може ништа учинити на умиривању пограничних становника.²⁴ С обзиром на то да су крађе у капетанији Митра Кнежевића вршили Османлије, због одржавања реда и лакшег успостављања стража, османске власти дозвољавају извоз соли и дувана само преко Левер Таре.²⁵

На граници је 1886. године владала несигурност. Иако је Јузбаша потукао доста колашинских зликоваца, па чак увјерио црногорске пограничне власти да могу са путном исправом слободно пустити сваког ко хоће на пазар у Пљевља, десио се низ инцидената.²⁶ Послије припајања Колашинских Поља Црној Гори 1886. османска легација на Цетињу оспоравала је Шаранцима власништво над земљама у Вашкову и Пренђанима због тога што немају писаних доказа (тапија).²⁷

Током 1887. године османска власт је постепено обнављала карауле на Тари. Прелаз на њихову територију био је могућ само преко Левер Таре, док је онај под Пренђанима затворен. Договор између капетана Кнежевића и Черкеза био је немогућ, јер је наређења издавао лично пљеваљски паша.²⁸

Због опште немаштине у 1887. години, на удару су биле и усташке фамилије, добјегле још 1875. године, којих је у Шаранцима било 80 кућа, и којима Шаранци више нијесу могли давати шаранске земље под аренду. Уз то велики дио шаранског жита и сијена у Вашкову и Пренђанима пропао је, јер је њиве и поља упропаштавао гундел, који је у Дробњаку обично називан мољ.²⁹

Тежак положај становништва, натјерао је књаза Николу да с прољећа 1888. сакупи у Никшићу све Ускоке, који су се преко зиме били раштркали по Пиви и Дробњаку тражећи посао, и разговарао је са њима, потпуно одвојено, без своје пратње.³⁰

У Пиви, Језерима и Шаранцима преко зиме је био незапамћено велики снијег и мраз, уз непрестани сјеверни вјетар који је и највише

²³ ДАЦГ, МУД, 1885, ф. 57, 600.

²⁴ ДАЦГ, МУД, 1885, ф. 58, 1424.

²⁵ ДАЦГ, МУД, 1885, ф. 58, 1418.

²⁶ ДАЦГ, МУД, 1886, ф. 60, 138.

²⁷ ДАЦГ, МУД, 1886, ф. 61, 1047, 1176, 1190.

²⁸ ДАЦГ, МУД, 1887, ф. 62, 18, 97.

²⁹ ДАЦГ, МУД, 1887, ф. 62, 334, 352.

³⁰ АИИЦГ, Извод из извјештаја команде 15. корпуса у Сарајеву – примљен 29. маја 1888.

штете нанио. Народ је због дуге зиме остао без сијена за стоку и био је веома уплашен.³¹ Становништву Дробњака у ово вријеме недостајао је један лекар. Никшић је био далеко, нарочито за сиромашне становнике, па им је због скупих путнина лијечење било недоступно.

Крајем 1889. године долази до спајања Шаранске и Језерске капетаније под називом Језерско-шаранска капетанија.

Година 1890. била је још једна у низу чија је основна карактеристика глад и немаштина. У Дробњаку су сву љетину уништили скакавци. Заразе су се шириле и код стоке и код људи. Једина погодност је та што је жито ипак било јефтино.³²

Због тешког стања у ком се народ налазио књаз је 1891. одлучио да пружи новчану помоћ Жабљаку, Јунчев долу, Нинковићима и народу у Тепцима. За сиромашни народ у подножју Дурмитора књаз је определио 816 фиорина. Помоћ у новцу су средином марта добиле и усташке фамилије које су живјеле у Шаранцима, због којих је официр Петар Лековић више пута одлазио у Никшић.³³

Архивски подаци који се односе на број издатих дозвола за државне трговачких и занатских радњи показују како се њихов број увећавао до 1891, а затим се постепено смањивао и устаљивао. Током 1891. године трговачке радње су слабо радиле.

Трговина житом била је нарочито интензивна 1892. године, па је на шавничком пазару, до средине априла продао скоро 400 тавара жита.³⁴ Почетком 1892. године у једном сукобу на Тари је погинуло 8 Турака.³⁵

Дробњаци и током 1893. године траже помоћ од самог књаза, највише да им се дозволи ићи на државни рад. Због појаве болести код говеди и оваца у Херцеговини, пограничним властима је најстрожије наређено да забране улазак и пренос свега онога што може пренијети болест. Због сузбијања разних болести у Шавнику се током 1893. године налазио доктор Марушић.³⁶

Приликом своје посјете Цетињу 1894. године, капетан Милован Кршикапа из Језера примљен је од стране књаза Николе, који му је саопштио да има намјеру током те године доћи му у посјету. Због тога је капетан Кршикапа направио пут до Дурмитора. Књаз је на томе био веома захвалан, али је и жалио који мјесец касније „што не може те

³¹ Глас Црногорца, бр. 7, 14. фебруар 1888.

³² ДАЦГ, Протокол дације за 1890. годину

³³ ДАЦГ, МУД, 1891, ф. 78, 266, 556.

³⁴ Глас Црногорца, бр. 18, 2. мај 1892.

³⁵ АС, МИД-ПП, ред 191, 1892. г.

³⁶ АДМЦ, Никола I, 1893, 24.

ДАЦГ, МУД, 1893, ф. 88, 1206.

јуначке крајеве његове земље обићи, јер му је то ове године са свијем немогуће, због опасне болести његове мајке.”³⁷

Године 1894. произведен је за официра и постао је четни командир Вуле Кнежевић, који ће поред те редовне војничке дужности бити и повјереник црногорске владе за управљање имања манастирских око ријеке Таре, и ову је дужност, поред редовне, вршио дуго времена, а у исто вријеме био је и повјереник владе на граници на Тари за националну пропаганду у Санцаку. Вуле је неуморно радио на националној пропаганди, на буђењу српске националне свијести и одржавању српског духа и вјере међу српским живљем у овим крајевима, радећи и на припремама за коначно ослобођење испод туђина.³⁸

У Тушини је на Савиндан 1895. године преминуо, у дубокој старости, војвода Новица Церовић. Сахрањен је у саборној тушинској цркви св. Ђорђа. У Дробњаку нико прије њега није био сахрањен у цркви, јер су обично, у Херцеговини и Црној Гори у цркви сахрањивана само угледна црквена лица. Био је то знак највишег поштовања које племиници одадоше Новици.³⁹

Стање у Потарју се после 1895. године нагло погоршало. Хајдучке групе и појединци малтретирали су и пљачкали грађане. Турци су били немоћни да заведу ред, а самовоља се појавила и код виђенијих људи у Дробњаку. Због неродице у Дробњаку су бројне, чак и веома угледне породице, током 1896. године биле на рубу пропасти. Зато им, у зависности од броја чланова породице са Цетиња стижу разне количине жита.⁴⁰

У новембру 1896. године стизали су извјештаји о великим поплавама које су нанијеле неописиву штету ливадама и ораницама. Сама варошица Шавник претрпјела је штете на кућама и воденицама у износу од 1000 фиорина. Путеви су покварени, и приоритет ће бити њихова поправка.⁴¹

Територију Дробњака су 1897. године користиле особе које су биле у сукобу са властима, па су зато организоване потјере за њима. Десило се и неколико убистава, али власт је одмах ухватила починиоце, који су спроведени у затвор.⁴²

Погранично становништво од 1898. године тежи да набави што више оружја, сматрајући да убрзо може доћи до коначног обрачуна са

³⁷ ДАЦГ, МУД, 1894, ф. 91, 694.

³⁸ Слободна Мисао, бр. 1, 1939.

³⁹ Глас Црногорца, бр. 8, 18. фебруар 1895.

⁴⁰ ДАЦГ, МУД, 1896, ф. 95, 246, 292, 304.

⁴¹ Глас Црногорца, бр. 48, 23. новембар 1896.

⁴² ДАЦГ, МУД, 1897, ф. 100, 427, ф. 102, 1037.

османском владавином не само на том подручју. Ипак, таква очекивања се нијесу испунила, али испунио се зато сан скоро свих Дробњака. Почетком јула предата су у саобраћај поштанска одјељења у Шавнику и Жабљаку. Тако је успостављен поштански саобраћај Шавника и Жабљака са Никшићем.⁴³

Односи између Аустрије и Османског царства у 1899. години веома су затегнути због градње шанчева од стране Аустрије у околини Пљеваља. Сукоби дуж границе нијесу престали ни после 1898. године. Терор над српским живљем, на самој граници Дробњака наговјештавао је побуну већих размјера.

У 1900. години Дробњаци су се снабдијевали житом на пљеваљском пазару, плаћајући оку брашна 7 и 8 новчића. Забрањен им је прелаз преко Пренђана, а у Пљевља су могли ићи само преко Левер Таре, и то уз пратњу аскера.⁴⁴

Карактеристично за 1901. годину је то да су преко границе Дробњака бројне чете прелазиле на османску територију, у кадилук пљеваљски. То је изазивало османски зулум због кога је српско становништво бјежало на територију Дробњака.⁴⁵ Већ слједеће године народ је страдао од глади. Жита није било ни код трговаца.⁴⁶ Проблем Дробњацима представља и то што у Жабљаку није дозвољен пазар, нити има одређеног пазарног дана, а иста варошица има 40 кућа, од којих се „у 24 ради трговином дућанима”. Ради тога капетан Урош Ђ. Шаулић подноси молбу Државном савјету да се дозволи отварање пазара, ради продаје жита из Османског царства, а и „живога”.⁴⁷

Крајем октобра 1902. године Шавник добија свог љекара Михаила Хаџопула, док је дужност болничара вршио Стеван Булатовић, на опште задовољство и љекара и народа.⁴⁸

Немири, сукоби и честа препуцавања Срба са колашинским Турцима отпочели су према извјештају Вула Кнежевића крајем 1903. године.⁴⁹

Буна сељака 1904. и 1905. године због завођења новог пореза на крупну стоку и приреза за школе доводи до жестоких сукоба. У Шаранце и Колашинска Поља прешло је 20.000 душа са око 100.000 ситне и крупне стоке. С обзиром на то да пограничне власти у Језерима, Дробњаку и Шаранцима нијесу могле спријечити неред, сукобе, крађе које

⁴³ Невесиње, бр. 9, 4. јул 1898. године

⁴⁴ ДАЦГ, МУД, 1900, ф. 118, 317.

⁴⁵ ДАЦГ, МУД, 1901, ф. 122, 28.

⁴⁶ ДАЦГ, МУД, 1903, ф. 134, 83.

⁴⁷ ДАЦГ, МУД, 1903, ф. 135, 292.

⁴⁸ ДАЦГ, МУД, 1902, ф. 132, 913.

⁴⁹ ДАЦГ, МУД, 1903, ф. 143, 2482.

су се непрестано понављале, књаз Никола је одлучио да за неко вријеме пошаље у те крајеве за владиног комесара капетана Јована Мемедовића, да би се постигао један „жељени ред”.⁵⁰

Током 1905. године у Дробњаку су се умножавале разне крађе. Уз кријумчарење шпирита и дувана, које је већ прешло сваку мјеру, било је потребно заједничко дејство влада и успостава најмање 15 жандара из унутрашњости који би и дању и ноћу крстарили покрај ријеке Таре.⁵¹

Капетан Урош Шаулић, убијен је на дужности у канцеларији 18. фебруара 1906. године. Ноћу између 25. и 26. априла исте године, од стране кријумчара убијен је и финансијски жандар Радован Караџић из Језера (Палежа), па је спроведена најстрожија истрага.⁵²

Поједини кријумчари, у то вријеме, највише су добављали дуван на османској територији, који им је на граници често одузиман. То је условљено несташицом дувана, јер се често дешавало да трговци нијесу имали ни дувана ни картица и по десет дана. Настављена је и крађа стоке, нарочито коња.⁵³

Године 1907-1912. пуне су страхота, хапшења, афера и убистава. Почетак 1907. године обиљежавају преговори командира Кнежевића и капетана Шибалије са османским властима око уређења прелаза на пазар у Пљевљима.⁵⁴

Убијен је један од најбогатијих Срба у кадилуку пљеваљском Ђурица Божовић, извршена је преметачина стана учитеља Мирчете Головића у Шавнику, приликом напада на Никшићку штампарију узбунило се и грађанство вароши Шавника.⁵⁵

Рјешењем Министарског савјета од 21. јуна 1907. године постављена су на Тари четири погранична жандарма и стављени су на располагање комесару Кнежевићу. И капетан Мићо Алексић из Боана, почетком октобра 1907. године, тражи од министра унутрашњих дјела једног жандара који би се супротставио све већем броју шверцера. Због веома компликоване ситуације на граници 18. јануара 1907. из државне службе је отпуштен Јован Мемедовић.⁵⁶

Почетком 1908. године, убијен је кроз прозор своје куће кмет Стеван Јакић из Добрих Села у Дробњацима од непознате особе. У исто вријеме у Алуги и Врелима харала је непозната болест, од које је умрло

⁵⁰ ДАЦГ, МУД, УО, 1905, ф. 21, 2390.

⁵¹ ДАЦГ, МУД, УО, 1905, ф. 22, 2780.

⁵² ДАЦГ, МУД, УО, 1906, ф. 44, 5025, и ф. 48, 6181.

⁵³ ДАЦГ, МУД, УО, 1906, ф. 37, 2794.

⁵⁴ ДАЦГ, МУД, УО, 1907, ф. 56, 3907.

⁵⁵ ДАЦГ, МУД, УО, 1907, ф. 58, 59. и 60.

⁵⁶ ДАЦГ, МУД, УО, 1907, ф. 50, 135, ф. 61, 3543, ф. 63, 4567.

неколико лица. Већ 8. јуна 1909. именован је за лекара по уговору за Никшићку област са сједиштем у Шавнику Константин Марулис.⁵⁷

Према извјештају министарства унутрашњих дјела 5. маја 1909. године убио се Исаило Т. Томић, познати опозиционар, и то из руског револвера. Протокол је направљен у присуству његове родбине и угледних људи из дробњачког племена.⁵⁸

Рјешењем министра унутрашњих дјела од 31. маја 1910. године дозвољено је да се у варошици Боану „отвори пазарни дан један пут неђељно”. Значајно је истаћи да развојем варошице Боан у Ускоцима, у селу Тушини, у којој је отворен и неколико мануфактурних и других радњи, центар Ускока престаје бити манастир Подмалинско. Боан постаје административни центар племена са капетанским судом, школом, поштом и телеграфом.⁵⁹

Трговина преко границе у 1911. години била је дозвољена углавном за личне потребе, а купљена стока на граници је имала издржати прописани петодневни карантин, а морала се платити и одређена царина.⁶⁰

Уочи Балканских ратова на Левер Тари, главном путу ка Пљевљима, постојала је османска царинарница на самој обали Таре, као и један хан. При освојењу Пљеваља и фортица око границе, освојена је и Левер Тара. Овим ратом Тара и формално престаје да буде гранична ријека.⁶¹

Након Берлинског конгреса долази и до обнове црквеног живота, културног прогреса, отварања и рада нових школа на овом подручју. Значајне су обнове манастира Бијела, Подмалинско и Добриловина. До овог времена манастири су били у лошем стању, сиромашни у књигама, иконама и црквеним утварима.

Велики број Дробњака учио је у Србији и неки од њих ће касније представљати значајна имена у културном, научном и друштвеном животу Србије и Црне Горе.⁶² Међу њима су Богдан Мемедовић – Дробњак, Милош Шаулић, Светозар Томић, Стојан Церовић, Јаков Зарубица, Новица Шаулић, Милутин Томић и други. Дробњаци су се школовали и у Русији, Солуну, Дубровнику.

Почетком 1899. године, под покровитељством књ. Петра, основано је Друштво шавничке читаонице, које је имало 60 чланова из Шавника и околине. С обзиром на то да је у почетку слабо радила, појављују се у каснијим извјештајима различите године њеног оснивања. Заправо

⁵⁷ ДАЦГ, МУД, УО, 1908, ф. 68, 27, 193 и 1909, ф. 88, 2342.

⁵⁸ ДАЦГ, МУД, УО, 1909, ф. 86, 3789.

⁵⁹ ДАЦГ, МУД, УО, 1910, ф. 100, 1962.

⁶⁰ ДАЦГ, МУД, УО, 1911, ф. 109, 299.

⁶¹ ДАЦГ, МУД, УО, 1912, ф. 130.

⁶² АС, МИД-ПП и ДАЦГ, МП и ЦП.

рад ове читаонице је обновљен 15. фебруара 1904. године са више од 40 чланова. Читаоница у Боану је установљена 23. јануара 1906. године.⁶³

Неколико предузимљивих људи из Шавника крајем 1899. године и створило је позоришну дружину. На други дан Божића 1900. године одиграна је комедија „Честитам” од К. Трифковића у сали тамошње читаонице, која је била тијесна да прими све заинтересоване.⁶⁴

Прије позоришне дружине, шавнички трговци су 1895. године, са учитељем Костом Лучићем саставили пјевачко друштво, које је доста хармонично пјевало, у цркви, али и ван ње.⁶⁵

У периоду после 1878. године научници се почињу бавити проучавањем многобројних природних карактеристика и феномена дурмиторског подручја: флоре, фауне, вегетације, геологије, хидрологије... Навешћемо само неке од ових научника: Николај Ивановић Борштански, Берихард Шварц, Јосиф Панчић, Милан Јовановић Батут, Васа Пелагић, Оскар Бауман, Лудвиг Фирер, Отмар Рајзер, Алојз Вуте, Виктор Афелбек, Мориц Хилф, Мари де ла Бек Никол, Павел Аполонович Ровински, Јован Цвијић и многи други.

Изражена су и миграциона кретања која су вршена углавном без икакве присиле. Због тешког живота и глади долазило је до масовних сеоба цијелих породица, а понегдје и братстава, у Србију и Босну, а у каснијем периоду и у Америку. Емиграција и печалбарство били су једини пут којим се ситни сељак спасавао од глади и дугова. На сиромашење сељака утичу неродне године, какве су биле 1879, 1887. и 1888. Пресељавање у Србију било је најмасовније 1879, 1889. и 1903/4, условљено сиромаштвом, али још више крупним политичким промјенама које су ишле на руку црногорској влади. Дробњаци се исељавају 1879. године због тога што су се одазвали апелу србијанских власти да помогну у заштити нове границе. Сљедеће масовно исељавање је условио одлазак краља Милана са власти у фебруару 1889. године, што је довело до побољшања званичних односа између Србије и Црне Горе. Ови односи су имали нарочити значај за живот људи на територији Дробњака који је природна спона ове двије државе. Ово је нарочито значајно због тога што су 1889. и 1890. године ненормалних прилика у Црној Гори, вријеме неродних и гладних година, када је нарочито опао број стоке, па самим тим и порески приходи. Дробњаци су били приморани да траже храну са стране, изван међа Дробњака. Крајем 1889. године дробњачка сиротиња исељава у Србију, преко Јавора, по одобрењу влада двије срп-

⁶³ ДАЦГ, МПиЦП, 1904, ф. 23, 824.

Уставност, бр. 13, 31. март 1906.

⁶⁴ Оногошт, бр. 2, 13. јануар 1900.

⁶⁵ Просвјета, св. IX, 1895, 576.

ске државе.⁶⁶ Послије доласка Карађорђевића на престо 1903. године, иселјавање је регулисан уговором двије државе од 1. јануара 1905. године. Било је ријешено право да се грађанин једне државе може слободно насељавати у другој држави и уживати сва права држављанин.⁶⁷

Најмасовнији одлазак у Америку био је у првим годинама XX вијека. Бројни дробњачки исељеници у Америци су доживјели најтрагичнију судбину, док су неки, углавном због услова рада и живота, остајали трајни инвалиди. Између осталих у Америци су погинули или умрли Дробњаци Ристо Дурковић, Милун Ненезић, Илија Чуровић, Павле Кандић, Рако Робовић, Никола Дацић, Живко Кандић и многи други.⁶⁸

Према списку држављана који су се од 1. јануара 1900. до 1. јануара 1910. иселили у иностранство, а нису се вратили, било је из капетаније језеро-шаранске 135, из капетаније дробњачке 289 и из капетаније ускочке 167 исељеника.

На самом крају можемо закључити да се послије Берлинског конгреса ситуација у Црној Гори знатно измијенила јер су настале нове прилике и створени услови за бржи развитак. Проширење територије и новонастале околности наметале су промјену административно-територијалне подјеле и реорганизацију државне управе. И поред свега, Дробњаци су ушли у XX вијек са дубоком кризом у свим областима друштвеног и економског живота. Управа, правосуђе, војна организација, привреда и трговина налазили су се у примитивном стању и били су кочница даљем развоју друштва. Немири, гладне године и болештине су биле пратећа појава свакодневног живота становништва Дробњака и значајно су утицали како на миграциона кретања тако и на културна дешавања. И поред свега интересовање за рад школа било је велико.

Скраћенице

ADMC – Arhiv Državnog muzeja na Cetinju

AIICG – Arhiv biblioteke Istorijskog instituta Crne Gore

AMЦП, КН – Архив Митрополије, Консistorија Никшићка

ASANU – Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu

AS – Arhiv Srbije

AS, ZAL – Arhiv Srbije, Zbirka Andrije Luburića

AS, MID-PO – Arhiv Srbije, Ministarstvo inostranih dela – političko odeljenje

⁶⁶ АС, МИД-ПО, ролна 107, ф. VI и VII.

⁶⁷ АС, МИД-ПО, 1905, III-440

⁶⁸ АМЦП, КН, 14, 427, КЦ, 41, 1415, 42, 1479.

AS, MID-PP – Arhiv Srbije, Ministarstvo inostranih dela – prosvetno-političko odeljenje

DACG – Državni arhiv Crne Gore

DACG, MV – Državni arhiv Crne Gore, Ministarstvo vojno

DACG, MUD – Državni arhiv Crne Gore, Ministarstvo unutrašnjih djela

DACG, MUD, UO – Državni arhiv Crne Gore, Ministarstvo unutrašnjih djela – Upravno odeljenje

ДАЦГ, МП и ЦП – Државни архив Црне Горе, Министарство просвете и црквених послова

Žarko LEKOVIĆ

THE DROBNJAK REGION AFTER THE CONGRESS OF BERLIN

Resume

With decisions of Congress hold in Berlin. Tara has been marked as border between Montenegro and Turkey. With international recognition for independent state in 1878 Montenegro acquired right to obtain role of adequate political factor in international rapports even under very difficult circumstances in peninsula of Balcan and in Europe.

And after quite distension of territory after just finished war, in Montenegro existed aspirations towards new distension on damage of Turkey. Aspirations of Montenegro especially vere orientated towards Zatarje, relatively towards those regions that made border on territories of Drobnjak.

Thanks to this fact Drobnjak was rich of events that relates to conflicts and ebullitions that brought internal changes, surpassing big material arrearage, achievement personal rights and freedom, and with relation to deliberation of Turkey authority also a neighboring regions, that unavoidable had to come.

This period is characterized with very often violent conflicts on monenegrin-turkey border and generally unstable conditions on the territory of Drobnjak. Obstnacy often become expressed, attacks on, robbery of beast, killings, illegal commerce, because all these thinks life of the population often become difficult and unbearable. But strong influence from Cetinje and often instructions and advices makes there complicated rapports more simple. And also authority of Turkey made after 1878 lot watch towers, guardian houses beside Tara and all these thinks interrupted very strong family relations and made impossible usage of land and pastures of both sides of river, to cristian population. At the time of Balcan war Tare stopped to be border river this think brought unification of populations of this territory.